

Η κρητική αρχαιολογία σε επαναστατική περίοδο 1878-1913

Αρχαιολογία και πολιτική στην Οθωμανοκρατία και την Κρητική Πολιτεία

Μέρος Α'

Αντώνης Βασιλάκης

Δρ Αρχαιολογίας
Επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων

andonis.vasilakis@gmail.com

Στον τίτλο του παρόντος άρθρου έχουν τεθεί τα χρονικά ορόσημα 1878 και 1913, που προσδιορίζουν κρητική ιστορία 35 χρόνων: Το 1878 συνήφθη η συνθήκη της Χαλέπας (στα Χανιά), που παραχώρησε σχετική ημιαυτονομία στην Κρήτη. Το 1913 έγινε η ενσωμάτωση της Κρήτης στο ελληνικό κράτος. Σ' αυτά πρέπει να προστεθεί ως ενδιαμέσο καθοριστικό ορόσημο η τριετία 1896-1898 (η τελευταία επανάσταση, η λεγόμενη «μεταπολιτευτική»). Ο χαρακτηρισμός «επαναστατική» δικαιολογείται αφού και στην περίοδο αυτή οι Έλληνες χριστιανοί της Κρήτης επαναστάτησαν δυο φορές. Στα χρόνια αυτά, οι εξελίξεις στο «κρητικό ζήτημα» ήταν ραγδαίες. Η Κρήτη μέχρι και το 1913 ήταν δέσμια των σχεδίων και των βουλήσεων των «Προστάτιδων Δυνάμεων» (Αγγλίας, Γαλλίας, Ιταλίας, Ρωσίας) και της Πύλης, ως σημαντικό πιόνι στη διεθνή διπλωματική σκακιέρα.

Λέξεις ευρετηρίου

Χαλέπας Συνθήκη
Ξένες Σχολές
Κνωσός
Ιδαίον Άντρο
Γόρτυνα

Κρητική Πολιτεία

Σύμβαση Χαλέπας

1878

1. Η πρώτη Κρητική Συνέλευση, μετά τη Σύμβαση της Χαλέπας. Στη φωτογραφία, ομάδα χριστιανών βουλευτών της εποχής (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη).

Η Κρήτη έζησε, σε τρεισήμισι δεκαετίες, δυο διαφορετικά καθεστώτα ημιαυτονομίας: α) Από το 1878 (Συνθήκη της Χαλέπας) έως το 1898 ήταν τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με περιορισμένα προνόμια αυτοδιοίκησης (Κρητική Συνέλευση αντιπροσώπων, με αναλογία 49 χριστιανούς και 31 μωαμεθανούς, και δυνατότητα ο γενικός διοικητής να είναι χριστιανός). Σημαντική πρόνοια ήταν η δυνατότητα ίδρυσης φιλεκπαιδευτικών συλλόγων και έκδοσης εφημερίδων. Το καθεστώς της Χαλέπας –συνέχεια του Οργανικού Νόμου του 1868– λειτούργησε ελάχιστα. Στην πραγματικότητα, αυτοκαταργήθηκε λόγω μη συμμόρφωσης της Πύλης αλλά και λόγω συνεχών εξεγέρσεων των Ελλήνων χριστιανών. Στα χρόνια αυτά η αναφορά στις συνθήκες του θρησκευματος αποτελούσε βασικό στατιστικό χωρισμό του πληθυσμού και είχε επιβληθεί από την Πύλη. Η διάκριση είχε κυρίως πολιτική και όχι εθνική σημασία, αφού οι μωαμεθανοί της Κρήτης ήταν εξισλαμισμένοι Έλληνες. β) Στο χρονικό διάστημα 1898-1913, η Κρήτη ήταν ημιαυτόνομη «ηγεμονία», μια υβριδική πολιτεία με μικτό πληθυσμό χριστιανών/μωαμεθανών σε αναλογία περίπου 8:1. Είχε κυβερνήτη, «αρμοστή», διορισμένο από τις προστάτιδες δυνάμεις (πρώτος επιλέχθηκε ο πρίγκιπας Γεώργιος της Ελλάδας), χωρίς δικό της στρατό, με τετραπλή ξενική στρατιωτική κατοχή (Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία, Ιταλία) στους πέντε νομούς: Χανιά, Σφακιά (πρωτ. Βάμος), Ρέθυμνο, Ηράκλειο και Λασιθί (πρωτ. Νεάπολη), με ιταλική καραμπινιερία σε όλη την Κρήτη, με τοπική βουλή, κυβέρνηση και νόμισμα, αλλά υπό την υψηλή κυριαρχία/εποπτεία της Πύλης. Ανάλογα ημιαυτόνομα καθεστώτα είχαν δημιουργηθεί κατά τον 19ο αιώνα σε άλλες «χώρες» της οθωμανικής αυτοκρατορίας (Σάμος, Ανατολική Ρωμυλία κ.α.).

Οι ανασκαφές στην Κρήτη χρησιμοποιήθηκαν παντοιοτρόπως από όλους για την εξασφάλιση της εύνοιας των Δυνάμεων (κυρίως της Βρετανίας και της Ιταλίας) υπέρ της ελευθερίας της Κρήτης: οι ανασκαφές του Έβανς υποστηριγμένες από τη βρετανική διπλωματία και του Άλμπερ από την ιταλική, διενεργήθηκαν κατόπιν παρακίνησης των δύο από τον κοινό τους φίλο Ιωσήφ Χατζιδάκη. Το αντάλλαγμα ήταν δραματικό, αφού κατέστησαν την Κρήτη έναν πραγματικό παράδεισο αρχαιολογικού «ιμπεριαλισμού», όπως θα επιδιώξουμε να δείξουμε στο παρόν άρθρο, με συνέπειες που φθάνουν ως τις ημέρες μας.

Στην παραγμένη αυτή περίοδο τα σύνορα του ελληνικού βασιλείου διευρύνθηκαν, αρχικά το 1881,

2. Ο αρμοστής πρίγκιπας Γεώργιος μιλά από το κυβερνείο στα Χανιά (1913).

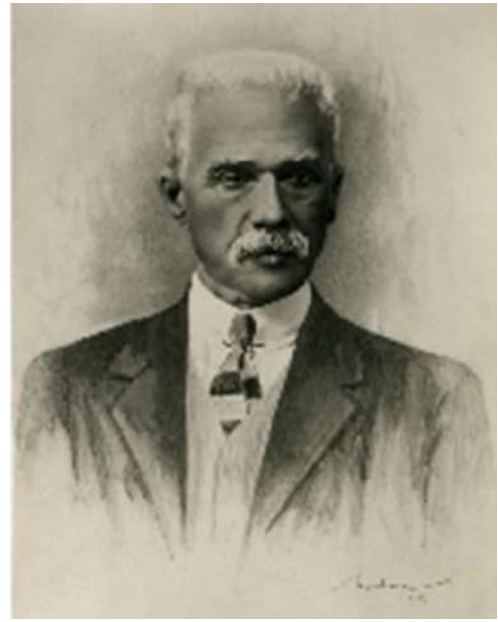
συμπεριλαμβάνοντας τη Θεσσαλία, και το 1913, τις «Νέες Χώρες»: την Κρήτη, την Ήπειρο, τη Μακεδονία και τα νησιά του βορείου Αιγαίου. Η διεύρυνση των συνόρων είχε καθοριστικές συνέπειες στην εθνολογική και κοινωνική σύσταση των νέων γεωγραφικών διαμερισμάτων («Νέες Χώρες»), αλλά και στην προσπάθεια τεκμηρίωσης της ελληνικότητάς τους μέσω της διενέργειας ανασκαφών σε μεγάλα κέντρα του αρχαίου ελληνικού κόσμου που βρίσκονταν στις «Νέες Χώρες».

Η αρχαιολογία της Κρήτης γεννήθηκε μέσα σε αυτήν την περίοδο και βρέθηκε πολλές φορές στο επίκεντρο του διεθνούς ενδιαφέροντος, τη στιγμή μάλιστα που η μητέρα πατρίδα ελάχιστα μετείχε στα αρχαιολογικά πράγματα της Κρήτης. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία απέτυχε να αναλάβει έστω μια μεγάλη ανασκαφή στην Κρήτη, αφήνοντας το ερευνητικό πεδίο «ξέφραγο αμπέλι» στις ορέξεις των δυτικών αρχαιολόγων, επίδοξων ανασκαφών, που δεν δίστασαν να κατέλθουν, ήδη πριν από την απελευθέρωση το 1898, για να προλάβουν να «καπαρώσουν» τις μεγάλες ανασκαφές στην κεντρική και ανατολική Κρήτη. Αποτέλεσμα της «εφόρμησης αυτής», όπως την ονομάζει ο Χατζιδάκης, η οποία έλαβε τον χαρακτήρα σκληρού ανταγωνισμού των ευρωπαϊκών κρατών και των ΗΠΑ για την αρχαιολογία της Κρήτης, ήταν ο «αρχαιολογικός αποικισμός της Κρήτης», της «γης της επαγγελίας για την έρευνα του πολιτισμού του Αιγαίου», όπως εύστοχα έχει χαρακτηριστεί.

Για την «εφόρμηση» αυτή των ξένων αρχαιολόγων στο «αρχαιολογικό Ελντοράντο», όπως είδαν την Κρήτη, έχουν προταθεί διάφορες ερμηνείες.

3. Άρθουρ Έβανς (1851-1941).

4. Φρειδερίκος Άλμπερ (1857-1930).

Μια ερμηνεία είναι ότι η Κρητική Πολιτεία, σε σύγκριση με τις προστάτιδες δυνάμεις, ήταν φτωχή και αδύναμη οικονομικά για να αναλάβει το κόστος των ανασκαφών (αυτό άλλωστε ισχύει και σήμερα για την ελληνική πολιτεία). Μια άλλη ερμηνεία είναι ότι τα δικαιώματα των ξένων ανασκαφών ήταν κυρίως πνευματικά, αφού κατά τον αρχαιολογικό νόμο τα αρχαία ήταν ιδιοκτησία της Κρητικής Πολιτείας και οι ανασκαφές γινόταν για λογαριασμό της από οποιονδήποτε, με μόνη προϋπόθεση να υπάρχουν τα κονδύλια για την απαλλοτρίωση του χώρου της ανασκαφής (αυτό ισχύει δυστυχώς και σήμερα).

Μια τρίτη ερμηνεία είναι ότι τα αρχαία κρητικά μνημεία μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως πλεονέκτημα και ως «συμβολικό κεφάλαιο» για πολιτικούς και εθνικούς σκοπούς, όπως και για την εύνοια των Δυνάμεων υπέρ της ελευθερίας της Κρήτης. Η ακολουθία ιστορικών και αρχαιολογικών γεγονότων έχει ως εξής:

- 1878, Σύμβαση της Χαλέπας. Ανασκαφή Καλοκαιρινού στην Κνωσό. Ίδρυση του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου. 1883, Πρόεδρος του Συλλόγου ο Χατζηδάκης.
- 1884, Μεγάλη Επιγραφή Γόρτυνας, Ίδιον Άντρο με Χατζηδάκη και Άλμπερ.
- 1898, Κρητική Πολιτεία. Έφοροι αρχαιοτήτων οι Χατζηδάκης και Ξανθουδίδης.
- 1900, Ανασκαφή της Κνωσού από τον Έβανς και της Φαιστού από τον Άλμπερ.
- 1913, Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Η κρητική αρχαιολογία μέρος της ελληνικής.

Στα 35 χρόνια που εξετάζονται εδώ, κυριαρχούν στην αρχαιολογία της Κρήτης πέντε προσωπικότητες με εντελώς ανόμοιο χαρακτήρα, ιδιοσυγκρασία και συγκρότηση. Οι τρεις είναι Κρητικοί ή κρητικής

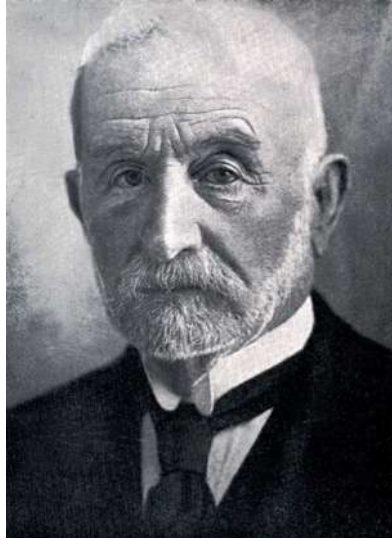
καταγωγής (Καλοκαιρινός, Ξανθουδίδης και Χατζηδάκης), ενώ οι άλλοι δυο είναι ξένοι (Ιταλός ο Άλμπερ, Βρετανός ο Έβανς). Δύο από αυτούς είναι σπουδασμένοι αρχαιολόγοι (ο Ξανθουδίδης και ο Έβανς)· ενώ ο Άλμπερ ήταν φιλόλογος και επιγραφολόγος, αλλά έδρασε ως αρχαιολόγος, ο Χατζηδάκης ήταν ιατρός και αυτοδίδακτος αρχαιολόγος και ο Μίνως Καλοκαιρινός έμπορος και ερασιτέχνης αρχαιολόγος.

Όλοι είχαν, με κάποιο τρόπο, σχέσεις με τις κυβερνήσεις των ευρωπαϊκών κρατών και των ΗΠΑ, είτε ως επίσημοι απεσταλμένοι, είτε ως πρόξενοι και υποπρόξενοι. Θα μπορούσε κανείς να τους χαρακτηρίσει (εκτός από τον Ξανθουδίδη) οιονεί «πράκτορες» των ξένων χωρών. Ο Χατζηδάκης, και λιγότερο ο Ξανθουδίδης, είχαν ανάμειξη και στις πολιτικές εξελίξεις της Κρήτης μέχρι το 1900. Οι δυο τους ανέλαβαν τις θέσεις των εφόρων αρχαιοτήτων στην Κρητική Πολιτεία, θέσεις στις οποίες παρέμειναν και μετά την ένωση με την Ελλάδα. Ταυτοχρόνως διορίστηκαν τρεις ή τέσσερις φιλόλογοι ή δάσκαλοι ως επιμελητές αρχαιοτήτων (στους νομούς Ηράκλειου, Χανίων και Ρέθυμνου).

Περισσότεροι από είκοσι πέντε ξένοι αρχαιολόγοι (Heinrich Schliemann, Richard Seager, Harriet Boyd, Edith Hall, Hawes, David Hogarth, Richard Bosanquet, John Myres, Richard Dawkins, Pierre Demargne, Giuseppe Gerola, Luigi Pernier, Lucio Mariani, Luigi Savignoni, Paribeni, De Sanctis, Antonio Taramelli, Oliverio, Margarita Guarducci, Pace, Colini, Maiuri, Luisa Banti, Gannaud, Paolo Orsi, Ernst Fabricius) και ένας ιππότης ζωγράφος, ο Enrico Stefani, διαδραμάτισαν ρόλο, μικρότερο ή μεγαλύτερο, στις αρχαιολογικές εξελίξεις κατά την

5. Μίνως Καλοκαιρινός
(1843-1907).

6. Ιωσήφ Χατζιδάκης
(1848-1936).

7. Στέφανος Ξανθουδίδης
(1864-1928).

περίοδο αυτή, αλλά η αναλυτικότερη αναφορά σε αυτούς θα απαιτούσε περισσότερο χώρο.

Στην ιστορία της αρχαιολογίας εξέχουσα θέση έχουν οι πανταχού παρόντες εγχώριοι αρχαιοσυλλέκτες-αρχαιοκάπηλοι, που έδρασαν στην Κρήτη την περίοδο αυτή, όπως ο χρυσοχόος Ιωάννης Μητσοτάκης και ο έμπορος Αθανάσιος Τριφύλλης από το Ρέθυμνο, που δώρισε τη συλλογή του στο Κρητικό Μουσείο, και οι οποίοι είχαν στενές σχέσεις με τους αρχαιολόγους. Οι δυο αυτοί είχαν γίνει κλεπταποδόχοι αρχαίων αντικειμένων από το Ιδαίον Άντρο. Αλλά και όλοι οι κοινωνικοί, οι πολιτικοί, οι εκκλησιαστικοί και οι διπλωματικοί παράγοντες, Έλληνες και ξένοι, είχαν ενεργό δράση στα αρχαιολογικά ζητήματα και συμμετοχή στη χάραξη της αρχαιολογικής πολιτικής της Κρήτης. Για την καλύτερη κατανόηση των γεγονότων που καθόρισαν την τύχη των αρχαιοτήτων της Κρήτης, χρειάζεται να γνωρίσουμε τους πρωταγωνιστές.

Μίνως Καλοκαιρινός

Ο Μίνως Καλοκαιρινός ήταν ηρακλειώτης μεγαλοαστός, έμπορος και φιλάρχαιος από την ιστορική οικογένεια των Καλοκαιρινών. Υστερότοκος γιος του πλούσιου εμπόρου Ανδρέα, μεγάλου ευεργέτη του Ηρακλείου, γεννήθηκε (1843) και πέθανε (1907) στο Ηράκλειο. Τέλειωσε το Γυμνάσιο στην Σύρο, γράφτηκε στη νομική σχολή της Αθήνας, αλλά το 1864, πεθαίνοντας ο πατέρας του, διέκοψε τις σπουδές. Επέστρεψε στην Κρήτη για να ασχοληθεί με το εμπόριο και τη σαπωνοποιία μαζί με τον αδελφό του Λυσίμαχο. Έζησε πλούσιος σε μεγάλο ωραίο σπίτι που καταστράφηκε, μαζί με τα αρχαία της ανασκαφής του, στη σφαγή του 1898. Το σπίτι βρισκόταν στη θέση του σημερινού μεγάρου Καλοκαιρινού (Ιστορικό Μουσείο Κρήτης). Γνώριζε αγγλικά και γαλλικά. Ήταν υποπρόξενος

της Ισπανίας και διερμηνέας του βρετανικού προξενείου στο Ηράκλειο. Πέρασε μια περιπετειώδη ζωή που ακολούθησε τις περιπέτειες της Κρήτης: τέσσερις επαναστάσεις, θανάτους στην οικογένεια, διακοπή σπουδών, πλούτη, πτώχευση, φόνος του αδελφού του Λυσίμαχου και του γιου του Ανδρέα στη σφαγή του 1898, και κυρίως πίκρα για τη μη αναγνώριση της προσφοράς του από τον Έβανς, ο οποίος σχεδόν την αποσιώπησε. Στα τελευταία χρόνια της ζωής του ίσως είχε χάσει λίγο επαφή με την πραγματικότητα· ήταν άνθρωπος «ιδιότυπος», παράξενος, ανήσυχος αλλά και πεισματάρης.

Τέλειωσε τις σπουδές του το 1901, με την «ανέσιμω» διατριβή «Νομοθεσία του βασιλέως της Κρήτης Μίνως. Περί άκοσμίας εν τῷ Συντάγματι» και έγινε δικηγόρος Κρήτης το 1903. Με την ιδιότητα του δικηγόρου κατέθεσε αγωγή διεκδικητικής κυριότητας κατά του Αρθούρου Έβανς το 1907 (λίγο πριν πεθάνει), κατηγορώντας τον ότι το Σεπτέμβριο του 1904 καταπάτησε ιδιόκτητο αγρό

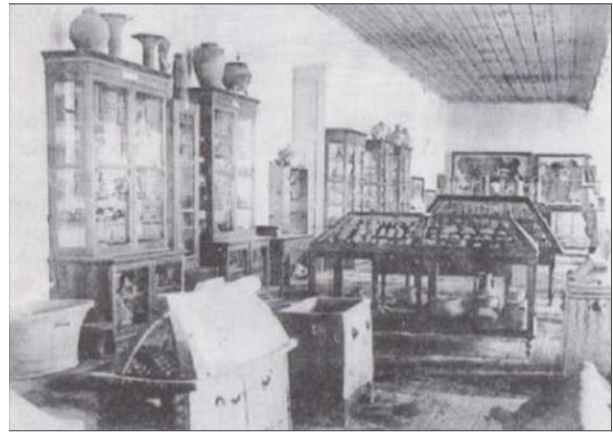

8. Έβανς, Χατζιδάκης, Αλμπερ, Σαβινιόνι, Μαριάνι.

του στη θέση «Ελληνικά Μακρύ Τοίχου» της Κνωσού. Από την αγωγή αυτή πληροφορούμαστε ότι ο ίδιος «ανακάλυψε πρώτος κατά το έτος 1878 τα βασιλικά ανάκτορα Μίνως του Α'». Αρχικά είχε καλή σχέση με τον Έβανς, αφού τον ξενάγησε το 1894 στις ανασκαφές του στην Κνωσό, αλλά η σχέση αυτή μετατράπηκε σε αμοιβαία πίκρα και αποσιώπηση. Ο Έβανς δεν έδωσε σημασία στην ανακάλυψη του Καλοκαιρινού, προφανώς γιατί διαφορετικά θα μείωνε την αξία της δικής του. Αλλά και ο Καλοκαιρινός στις «εκθέσεις των ανασκαφών» που δημοσίευσε στην Κρητική Αρχαιολογική Εφημερίδα, που εξέδωσε τριάντα χρόνια μετά (το 1907), αγνόησε την ανασκαφή του Έβανς.

Την ιδέα ότι υπήρχε θαμμένος ένας μεγάλος πολιτισμός στην Κνωσό πρέπει να την είχε συλλάβει ο Καλοκαιρινός ήδη από το 1864, όταν σπούδαζε μελετώντας τον Όμηρο και τον Στράβωνα. Το 1876 επηρεάστηκε από τις ανακαλύψεις του άλλου μεγάλου ερασιτέχνη, του Ερρίκου Σλήμαν, στις Μυκήνες. Το 1896, 18 χρόνια μετά, έγραψε την πρώτη έκθεση της ανασκαφής του στα γαλλικά, με παρότρυνση του φίλου του, επίσης φιλόarchyου, Clermont Gannaud. Η έκθεση αυτή θεωρείτο χαμένη, μέχρι που βρέθηκε, πριν από 15 χρόνια, και δημοσιεύθηκε από την Κατερίνα Κόπακα. Οι πληροφορίες που δίνει ο ίδιος είναι αποσπασματικές, αναμειγμένες με μυθολογικά στοιχεία και με ερμηνείες άσχετες προς την πραγματικότητα και απέχουν από ό,τι σήμερα ονομάζεται «έκθεση ανασκαφής». Από τα ευρήματα έχουν σωθεί κάποιοι πίθοι –από τους δώδεκα που ανακάλυψε– τους οποίους είχε δωρίσει ο ίδιος, μαζί με κάποια όστρακα αγγείων, σε μουσεία της Ευρώπης (εικ.10). Τα υπόλοιπα ευρήματα φύλαξε στο σπίτι του, όπου, όπως ήδη αναφέρθηκε, καταστράφηκαν και χάθηκαν κατά τη σφαγή του 1898. Ο ίδιος προόριζε να δωρίσει τη συλλογή στο Εθνικό Μουσείο («Κεντρικό» το αναφέρει) και είχε κάνει τις απαιτούμενες ενέργειες από το 1895. Μια ιδέα των χαμένων ευρημάτων δίνουν τα σχέδια της κεραμικής που δημοσίευσαν οι Hassoulier και Fabricius, εκ των οποίων ο πρώτος τα ονομάζει «αρχαϊκά» και ο δεύτερος «μυκηναϊκά», όπως πράγματι ήταν.

Ο Καλοκαιρινός διενέργησε ανασκαφές στην Κνωσό πιθανότατα κατά τις δυο τελευταίες εβδομάδες του Δεκεμβρίου του 1878 και την πρώτη εβδομάδα του Ιανουαρίου 1879, όπως συμπεραίνεται εμμέσως από το γεγονός ότι, στις 14 Δεκεμβρίου 1878, διορίστηκε γενικός διοικητής Κρήτης ο αρχαιόφιλος και αρχαιοσυλλέκτης

9. Το Κρητικό Μουσείο (1910).

χριστιανός Ιωάννης Φωτιάδης πασάς, ο οποίος, όμως, μετά την επίσκεψή του στην ανασκαφή και την ξενάγησή του από τον Καλοκαιρινό τον Ιανουάριο του ίδιου χρόνου, διέταξε τη διακοπή της. Ο ακριβής χρόνος των ανασκαφών δεν έχει βεβαιωθεί, δεδομένου ότι ο ίδιος ο Καλοκαιρινός στο μεν γαλλικό χειρόγραφο του 1896 αναφέρει ως έτος ανασκαφής το 1877 (Μάρτιο-Απρίλιο), ενώ στην Κρητική Αρχαιολογική Εφημερίδα το 1878 (Μάρτιο-Απρίλιο). Σήμερα γνωρίζουμε ότι ο Καλοκαιρινός ανέσκαψε το νότιο τμήμα των δυτικών αποθηκών και τμήμα του μακρού διαδρόμου. Προσπάθησε να δημοσιοποιήσει όσο περισσότερο μπορούσε την ανακάλυψη του. Το 1900, προσφώνώντας τον πρίγκιπα Γεώργιο στο Ηράκλειο, ανάγνωσε το κείμενο της ανασκαφικής έκθεσης της Κνωσού.

Ο Μίνως Καλοκαιρινός για 30 χρόνια είχε ως μοναδικό όραμα την αποκάλυψη του «Βασιλείου Μεγάλου του πρώτου βασιλέως της Κρήτης, Μίνως του Α'». Είχε ανακαλύψει, χωρίς να το γνωρίζει, το μινωικό ανάκτορο της Κνωσού και μέχρι το θάνατό του επέμενε στην άποψή του ότι είχε ανακαλύψει το «βασιλείον μέγαρον», το «ανδρείον» και το «δικαστήριον» του βασιλιά Μίνωα.

• Η ανασκαφή της Κνωσού - «Πηνελόπη» και «μνηστήρες»

Μετά τη διακοπή της ανασκαφής στην Κνωσό –κατόπιν εντολής του Φωτιάδη πασά– το ενδιαφέρον για συνέχιση των ερευνών δεν σταμάτησε. Το 1879 ο Βρετανός πρόξενος στην Κρήτη Sandwith, που είχε συνοδέψει τον Φωτιάδη κατά την επίσκεψή του στην Κνωσό, προσπάθησε ανεπιτυχώς να συνεχίσει την ανασκαφή στην Κεφάλαια για λογαριασμό του Βρετανικού Μουσείου. Το 1880 η Γαλλική Σχολή Αθηνών προσπάθησε, δια του προξένου της Γαλλίας στην Κρήτη Λυσίμαχου Καλοκαιρινού, να πάρει άδεια ανασκαφής και ήλθε σε συμφωνία με τον ιδιοκτήτη του λόφου, αλλά ο πασάς δεν του χορήγησε άδεια. Το 1881 ο

10. Μινωικός πίθος, εκ των ευρημάτων του Καλοκαιρινού από το ανάκτορο της Κνωσού.

Αμερικανός δημοσιογράφος Stillman ξεναγήθηκε από τον Καλοκαιρινό στην Κνωσό και εξέφρασε το ενδιαφέρον να συνεχίσει την ανασκαφή εκ μέρους του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου της Αμερικής, αλλά μετά την αποτυχία να εκδώσει το σχετικό φερμάνι η «Πόρτα» (όπως σημείωσε ο ίδιος), εγκατέλειψε την προσπάθεια. Το 1885 ο Άλμπερ, επ' ευκαιρία της τυχαίας ανακάλυψης μιας επιγραφής, έφθασε στην Κνωσό και τον Οκτώβριο ανέσκαψε τμήμα ρωμαϊκού κτηρίου στη θέση «στου Κατσούνη» στον Μακρύ Τοίχο. Η προσπάθεια του Κομπάρετι (Comparetti) να εξασφαλίσει η ιταλική αποστολή μια ανασκαφή στην Κνωσό δεν είχε συνέχεια. Το 1886 ο ερασιτέχνης Ερρίκος Σλήμαν και ο συνοδός του αρχιτέκτονας και αρχαιολόγος Dörpfeld έφθασαν στην Κνωσό και ξεναγήθηκαν από τον Καλοκαιρινό, ο οποίος τους έδειξε τα ευρήματά του. Ο Σλήμαν, το 1889-90, λίγο πριν πεθάνει, προσπάθησε χωρίς επιτυχία να αγοράσει την Κεφάλα. Το 1891 ο Θεόφιλος Homolle, διευθυντής της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Αθήνα, δήλωνε ότι «καθώς η Κρήτη διέθετε τα πλέον εντυπωσιακά ερείπια, είναι απαραίτητο να αποκτήσουμε πρόσβαση εκεί, ειδικά στην Κνωσό, προτού δραστηριοποιηθούν οι Γερμανοί».

Το 1892, ο Sandwith (πλέον τέως πρόξενος της Βρετανίας), απαντώντας σε αίτημα του John Myres (κατοπινό συνεργάτη του Έβανς), να ανασκάψει στην Κνωσό, σημείωσε τα εξής: «το μεγαλύτερο εμπόδιο για τον εξερευνητή αρχαιοτήτων είναι ο πατριωτικός ζήλος με τον οποίο ορισμένοι μορφωμένοι Έλληνες αντιμετωπίζουν τους ξένους. Στο Ηράκλειο υπάρχει ένα υποτυπώδες Μουσείο,

στο οποίο όλοι αυτοί οι Κρήτες κύριοι επιθυμούν διακαώς να καταλήξουν όλα τα αρχαιολογικού ενδιαφέροντος αντικείμενα. Επειδή οι τουρκικές αρχές θα προτιμούσαν να τα πάρουν στην Κωνσταντινούπολη, οι Κρήτες αυτοί αποθαρρύνουν την αναζήτηση αρχαιοτήτων, μέχρις ότου το νησί περάσει στην κυριαρχία της Ελλάδας». Το 1894 επισκέφθηκε την Κνωσό ο Έβανς, ο οποίος επίσης ξεναγήθηκε από τον Καλοκαιρινό και, αφού αγόρασε (το 1898) και την υπόλοιπη Κεφάλα, ήταν έτοιμος -ήδη με την συγκρότηση της κρητικής κυβέρνησης- για την έναρξη της ανασκαφής.

Ιωσήφ Χατζιδάκης

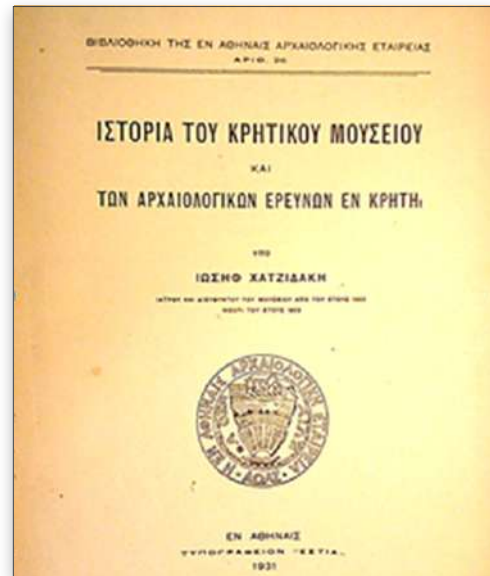
Κρητικός στην καταγωγή (από τα Σφακιά) αλλά γεννημένος στη Μήλο, σπούδασε ιατρός και το 1881 ήρθε στην Κρήτη. Ανέλαβε το 1883 την προεδρία του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου (ο οποίος είχε ιδρυθεί το 1875 και είχε ως μέλη του τους επιφανέστερους Ηρακλειώτες) και έστρεψε το ενδιαφέρον του στη διάσωση των αρχαιοτήτων και τη φύλαξη τους σε Μουσείο στο Ηράκλειο. Τη θέση αυτή δέχθηκε παμπσηφεί η Κοσμητεία του Συλλόγου. Μοναδικό εφόδιο για την ανάληψη της πρωτοβουλίας ήταν ο «κοχλάζων ένθουσιασμός και ή φιλοπατρία του κρητικού λαού, ὅστις ἀληθῶς ἐβοήθησεν εἰς πάσαν δύσκολον περίστασιν». Η πρώτη προσφορά του ήταν η συγγραφή ενός βιβλίου με τον τίτλο «Περιήγησις εἰς Κρήτην» (εικ. 11).

Για να εξασφαλίσει την απαραίτητη και πολύτιμη πολιτική κάλυψη, ο Χατζιδάκης ζήτησε και εξασφάλισε την προστασία του χριστιανού γενικού διοικητή Ιωάννη Φωτιάδη, τον οποίο αναγόρευσε σε επίτιμο πρόεδρο του Συλλόγου. Με τη σύμφωνη γνώμη των πολιτικών Αντωνίου Μιχελιδάκη και Ιωάννη Σφακιανάκη, απευθύνθηκε στον διευθυντή της οθωμανικής αρχαιολογικής υπηρεσίας και του Μουσείου της Κωνσταντινούπολης Δρα Χαμδή Μπέη. Του ανακοίνωσε ότι ο Σύλλογος ανέλαβε τη διάσωση των αρχαιοτήτων της Κρήτης και την ίδρυση Μουσείου για τη φύλαξη τους. Ζήτησε επίσης ισχυρή προστασία και υποστήριξη. Με ενέργειες του Χαμδή Μπέη εκδόθηκε σουλτανικός ιραδές (αυτοκρατορικό διάταγμα), που αναγνώριζε τον Σύλλογο ως οιονεί επίσημη αρχαιολογική υπηρεσία.

Αποτέλεσμα της αρχαιολογικής δράσης του Χατζιδάκη ήταν η ανακάλυψη και πρώτη έρευνα του Ιδαίου Άντρου, που είχε υποστεί εν τω μεταξύ βάρβαρη σύληση, και η ανακάλυψη το 1884 της

11. Το πρώτο βιβλίο του Χατζιδάκη για την Κρήτη.

12. Οι αναμνήσεις των ετών 1880-1936.

Μεγάλης Επιγραφής της Γόρτυνας. Το 1887 ο Χατζιδάκης άρχισε, από κοινού με τον Άλμπερ, την ανασκαφή του σημαντικού σπηλαιού της Ειλειθείας στην Αμνισό. Παράλληλα ο Σύλλογος αγόραζε αρχαιότητες και δεχόταν δωρεές αρχαίων αρχαιοκαπηλικής προέλευσης για τον εμπλουτισμό του Κρητικού Μουσείου. Η τελευταία του ανασκαφή και η πιο σημαντική ήταν το 1912-14 στην Τύλισο. Όλη την αρχαιολογική του δράση περιγράφει ο ίδιος στο βιβλίο «Ιστορία του Κρητικού Μουσείου καί τῶν Ἀρχαιολογικῶν Ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ» (εικ.12).

• Ἰδαίον Ἄντρο

Τα σχετικά με την αρχαιολογική έρευνα του σπηλαιού κατεγράφησαν από τον τελευταίο ανασκαφέα του σπηλαιού Γιάννη Σακελλαράκη, στο προσφάτως εκδοθέν βιβλίο του «Ἰδαίον Ἄντρο: το σπήλαιο του Δία και οι Θησαυροί του». Ο Χατζιδάκης ήταν από τους πρωταγωνιστές της υπόθεσης του Ἰδαίου Ἄντρου και καθόρισε την τύχη των αρχαιολογικών του ευρημάτων. Του συμπαραστάθηκαν ο Ιταλός επιγραφολόγος και αρχαιολόγος Φρειδερίκος Άλμπερ και ο Γερμανός αρχαιολόγος Ερνέστος Φαβρίκιος, καθώς και ο ανωγειανός καθηγητής Γεώργιος Αεράκης, ο οποίος άσκησε επιρροή στους συγχωριανούς του ώστε αφενός να σταματήσουν τη σύληση του σπηλαιού και αφετέρου να πωλούν στον Σύλλογο τις αρχαιότητες που βρίσκονταν ήδη στην κατοχή τους. Ο Χατζιδάκης πληροφορήθηκε μάλιστα από τον Φαβρίκιο, ο οποίος είχε βρεθεί εκεί τυχαία, τη σύληση του σπηλαιού και μερίμνησε ώστε να αποσταλεί χωροφυλακή για να το φυλάσσει έως ότου ο Σύλλογος αναλάβει τη διενέργεια κανονικής

ανασκαφής. Φρόντισε επίσης να βρει χρήματα για να αγοράσει από τους χωρικούς αρχαιότητες που είχαν βρει στο σπήλαιο. Στο κεφάλαιο για τον Άλμπερ του παρόντος άρθρου αναφέρονται επιπρόσθετα στοιχεία.

Η προσφορά και οι ενέργειες των Χατζιδάκη, Αεράκη, Φαβρίκιου και Άλμπερ αμφισβητήθηκαν από τον Γιάννη Σακελλαράκη, ο οποίος, ύστερα από αρχαιολογική έρευνα στην Αρχαιολογική Εταιρεία, παρουσίασε τον Χατζιδάκη με αρνητικούς χαρακτηρισμούς και, κατά την άποψη μας, με σκληρές και άδικες εκφράσεις:

«[...] πολυμήχανο όσο και φιλόδοξο γιατρό, που, αν και πρόεδρος του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Ηρακλείου, δεν ενδιαφέρθηκε για την Παιδεία κι ούτε για την εκπαίδευση ενός νέου Κρητικού αρχαιολόγου στην Αθήνα, καθώς προτιμούσε τις άριστες σχέσεις με τους ξένους και την ψυχρότητα με την Αρχαιολογική Εταιρεία. Η προσήλωση στις τότε προστάτιδες δυνάμεις κατοχής της Κρήτης και όχι στην Ελλάδα, καταφαίνεται από τη λογοδοσία του ως προέδρου του εν Ηρακλείω Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου».

Τον Γεώργιο Αεράκη τον χαρακτηρίζει «Εφιάλτη»: «Το τέταρτο πρόσωπο της θλιβερής ιστορίας είναι ένας Ανωγειανός, καθώς είναι αδύνατη η άλωση χωρίς κάποιον Εφιάλτη. Ο Γεώργιος Αεράκης, που μνημονεύεται(;) ως γυμνασιάρχης, αναφέρεται ευφώνως φυσικά από τον Ιωσήφ Χατζιδάκη. Η πραγματική του δράση αποκαλύπτεται όμως από τον Ernst Fabricius...». Αφήνει να εννοηθεί ότι κάλυπτε τους ληστοκλέφτες συγχωριανούς του, που έσκαβαν λαθραία στη σπηλιά, ...αν δε συνεργαζόταν μαζί τους!

13. Χάλκινο τύμπανο από το Ιδαίον Άντρο.

Αναγνωρίζει, όμως, ο Σακελλαράκης ότι «η πρώτη επιστημονική αντιμετώπιση του Ιδαίου Άντρου στο τέλος του 19ου αιώνα οφείλεται στην πρωτοβουλία του Προέδρου του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου στο Ηράκλειο, Ιωσήφ Χατζιδάκη, να συνδράμει στην ανασκαφή του ήδη αναμοχλευμένου σπηλαίου με τον Φρειδερίκο Άλμπερ, νεαρό τότε αρχαιολόγο που βρισκόταν στην Κρήτη...». Δέχεται επίσης ότι, με παρέμβαση του Χατζιδάκι προς τις αρχές του Ρεθύμνου, στάλθηκε ο διοικητής της χωροφυλακής προκειμένου να εξασφαλίσει την ασφαλή μεταφορά των αρχαιοτήτων στο Κρητικό Μουσείο, τη στιγμή που οι Ανωγειανοί διεκδικούσαν για λογαριασμό τους το ένα τρίτο των ευρημάτων. Για τον Αεράκη, αναφέρει ότι έπεισε τους συγχωριανούς του να αφήσουν τις αρχαιότητες να φύγουν για το Ηράκλειο συνοδεία του ίδιου (εικ. 13).

Για τον Φαβρίκιο, τον πρώτο αρχαιολόγο που ταύτισε οριστικά τη σπηλιά με το Ιδαίον Άντρο, ο Σακελλαράκης αφήνει να εννοηθεί ότι είχε σχέσεις με τους δυο διάσημους αρχαιολόγους της

εποχής, τον Ιωάννη Μητσotάκη στο Ηράκλειο και τον Θεόδωρο Τρίφυλλη στο Ρέθυμνο, ενώ επίσης δεν θεωρεί τυχαία την παρουσία του στο Ιδαίον Άντρο, τις ημέρες που γινόταν η σύλληψη. Την ίδια υποψία για συνεργασία με αρχαιολόγους αφήνει να αιωρείται επίσης κατά των Άλμπερ και Κομπαρέττι. Είναι φανερό όμως οι αντιφάσεις και οι αναχρονισμοί που υπάρχουν στους παραπάνω ισχυρισμούς.

• Μεγάλη Επιγραφή Γόρτυνας

Το φθινόπωρο του ίδιου χρόνου (1884) ανακαλύφθηκε στη Γόρτυνα το μεγαλύτερο επιγραφικό μνημείο της ελληνικής αρχαιότητας (εικ.14). Η ανακάλυψη έγινε κατά την απόπειρα ντόπιων να βγάλουν από το χωράφι τους πελεκητές πέτρες για να κατασκευάσουν ελαιοτριβείο. Οι πέτρες ήταν τμήμα μεγάλου τοίχου και έφεραν στην επιφάνειά τους χαραγμένα αρχαία γράμματα. Ο Άλμπερ, ο οποίος βρισκόταν στη Γόρτυνα, μετέβη στο Ηράκλειο και ενημέρωσε αμέσως τον Χατζιδάκη, ενώ άρχισε να αντιγράφει την επιγραφή· ωστόσο πρόλαβε να αντιγράψει μόνο ένα τμήμα της, διότι τον εκδίωξαν οι ιδιοκτήτες και αναγκάστηκε να επιστρέψει στο Ηράκλειο και να συζητήσει με τον Πρόεδρο του Συλλόγου.

Ο Χατζιδάκης μερίμνησε για τη διάσωση και την ασφάλεια του σημαντικού ευρήματος. Με παρέμβαση του πασά του Ηρακλείου, επειδή οι ιδιοκτήτες ότι τα αρχαία σύμφωνα με τον νόμο ανήκουν στο κράτος, ενώ οι ευρέτες δικαιούνται αποζημίωση. Ο πασάς προσδιόρισε την αξία της επιγραφής σε 2.000 μετζίτια (ήτοι 8.000 χρυσά φράγκα) και αποφάσισε να επιδιώξει ο Σύλλογος να αγοράσει το χωράφι, όπου βρισκόταν η Επιγραφή. Το επιστημονικό έργο ανέλαβαν ο Άλμπερ και ο Φαβρίκιος, και συμφώνησαν να αντιγράψει ο Φαβρίκιος την Επιγραφή και να διαπραγματευτεί τις υπερβολικές οικονομικές απαιτήσεις των ιδιοκτητών. Ο Φαβρίκιος δημοσίευσε τον ίδιο χρόνο για πρώτη φορά την Επιγραφή. Το 1893 δημοσιεύτηκε η Επιγραφή, δεύτερη φορά από τον Κομπαρέττι σύμφωνα με το αντίγραφο του Άλμπερ.

• Κρητικό Μουσείο

Το πρώτο Μουσείο (εικ. 15) ιδρύθηκε, όπως είδαμε, με σουλτανικό ιραδέ το 1884 και εγκαταστάθηκε, μαζί με το γραφείο του Συλλόγου, σε δυο δωμάτια στην αυλή της μητρόπολης του Αγίου Μηνά, που παραχώρησε η Δημογεροντία Ηρακλείου. Το μέρος ήταν κατάλληλο, γιατί, λόγω του σεβασμού εκ

14. Η Μεγάλη Επιγραφή της Γόρτυνας.

15. Η κεντρική αίθουσα του πρώτου Μουσείου Ηρακλείου.

μέρους του κατακτητή προς την ιερότητα του χώρου, υπήρχε σχετική ασφάλεια. Η ίδρυση του πρώτου Μουσείου ήταν καθοριστικό γεγονός για την προστασία των κρητικών αρχαιοτήτων. Εμπλουτίστηκε με αγορές αρχαίων από τον Σύλλογο και με δωρεές από διάφορους αρχαιοκάπηλους, όπως από τον Θεόδωρο Τριφύλλη στο Ρέθυμνο, ο οποίος δώρισε αρκετά από τα αρχαία του Ιδαίου καθώς και αρχαία από το σπήλαιο του Κραναίου Ερμή στον Πατσό Αμαρίου και από την αρχαία Αξό. Δωρεές αρχαίων έγιναν από τον γενικό Διοικητή Φωτιάδη, τον αρχαιοκάπηλο Ιωάννη Μητσοτάκη, τον Στέφανο Νικολαΐδη και τον Γεώργιο Καλαϊτσάκη από τα Χανιά. Από τον Χριστόφορο Ανερράφη αγοράστηκε ένα σύνολο αγγείων με προέλευση την Ανώπολη Ηρακλείου.

Φρειδερίκος Άλμπερ

Ο Ιταλός κλασικός φιλόλογος και επιγραφολόγος Φρειδερίκος Άλμπερ συνδέθηκε ενωρίς με την Κρήτη, όπου τον είχε στείλει ο δάσκαλός του κλασικός φιλόλογος Κομπαρέττι για να συλλέξει και να αντιγράψει επιγραφές. Τον απορρόφησε όμως η αρχαιολογία με αποτέλεσμα να έχει καταγραφεί

στους τέσσερις μεγάλους πρωτοπόρους αρχαιολόγους της Κρήτης μαζί με τους Έβανς, Χατζιδάκη και Ξανθουδίδη. Το έργο και η συμβολή του στην κρητική αρχαιολογία εκτείνεται σε περίπου πέντε δεκαετίες, από το 1883 έως το 1930. Το διάστημα 1884-5 είχε ενεργό ανάμιξη στην ανασκαφή του Ιδαίου Άντρου και στη διάσωση της Μεγάλης Επιγραφής στη Γόρτυνα· όπως ήδη αναφέρθηκε, στα γεγονότα αυτά συμμετείχε σε συνεννόηση με τον Χατζιδάκη. Τα έτη 1885-1887 ανέσκαψε τον ναό του Απόλλωνος στη Γόρτυνα.

Η ανακάλυψη των πρώτων αρχαίων και η πρώτη ανασκαφή στο Ιδαίο Άντρο συνθέτουν μια περιπετειώδη ιστορία που θυμίζει αρχαιολογικό-αστυνομικό μυθιστόρημα, με πολλούς πρωταγωνιστές: τον ανωγειανό βοσκό Γιάννη Πασπαράκη-Μουσαΐ, τους αρχαιολόγους και επιγραφολόγους Ιωσήφ Χατζιδάκη, Φρειδερίκο Άλμπερ, Δομίνικο Κομπαρέττι, Ερνέστο Φαβρίκιο, τον ανωγειανό καθηγητή Γεώργιο Αεράκη και δυο αρχαιοσυλλέκτες και αρχαιοκάπηλους, τον Ιωάννη Μητσοτάκη και τον Θεόδωρο Τριφύλλη. Σε αυτούς πρέπει να προστεθούν σχεδόν όλοι οι κάτοικοι των Ανωγειών που έσπευσαν, αμέσως μετά την πρώτη

16. Οι ανασκαφείς της Φαιστού ποζάρουν στο «θέατρο» του ανακτόρου.

ανακάλυψη αρχαίων, να ανασκάψουν παράνομα το σπήλαιο. Ο τοπικός δήμαρχος, επικεφαλής των κατοίκων, είχε απαιτήσει από τον Σύλλογο, προκειμένου να επιτραπεί να απομακρυνθούν τα αρχαία από το χωριό, να παραδοθεί στους κατοίκους το ένα τρίτο των ευρημάτων, τα οποία προφανώς θα πωλούσαν, όπως έπρατταν έως τότε, στους αρχαιοκάπηλους Μητσotάκη και Τριφύλλη. Τελικά, τα αρχαία έφθασαν στο Ηράκλειο, αλλά η αρχαιοκαπηλία στη σπηλιά συνεχίστηκε άλλα 100 χρόνια.

Ο Άλμπερ ερχόταν στην Κρήτη κάθε άνοιξη ως το 1893 και, με έγκριση του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου, διενεργούσε επιφανειακές έρευνες μελετώντας αρχαιότητες στα σημεία όπου τις εντόπιζε, στην επιφάνεια των αγρών ή σε τοίχους σπιτιών και εκκλησιών. Όταν έγινε καθηγητής επιγραφικής στη Ρώμη, απέκτησε περισσότερο κύρος και επιρροή ώστε να διενεργεί και μικρής έκτασης ανασκαφές, έχοντας μαζί του ως βοηθούς έναν ή δύο Ιταλούς σπουδαστές αρχαιολογίας. Το 1893 συνέχισε τις έρευνες εκ μέρους του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου της Αμερικής.

Μετά το 1898, ο Άλμπερ ως μέλος της Ιταλικής Αρχαιολογικής Αποστολής «όρμησε», κατά την έκφραση του Χατζιδάκη (όπως έπραξαν όλες οι ξένες αποστολές) να ζητήσει άδεια για ανασκαφές σε επτά μεγάλες αρχαιολογικές θέσεις: την Γόρτυνα, την Λύττο, την Φαιστό, την Ελεύθερνα, την Λεβήνα, την Αγία Τριάδα, τον Πριιά. Έλαβε άδεια για τις πέντε από αυτές αλλά όχι για την Λύττο και την Ελεύθερνα.

Ως έδρα των ανασκαφών του ο Άλμπερ όρισε το χωριό Άγιοι Δέκα της Μεσαράς, το οποίο ήταν κτισμένο στα ερείπια της αρχαίας Γόρτυνας. Μαζί ήλθαν και αρκετοί συνεργάτες του. Το έτος 1900

επόπτευσε προσωπικά τις ανασκαφές στο μινωικό ανάκτορο της Φαιστού (εικ. 16, 17) (όπου τα έτη 1902-1909 τον διαδέχτηκε ο Περνιέρ), τα έτη 1902-1905 και 1910-1914 εργάστηκε στο μινωικό ανάκτορο της Αγίας Τριάδας (εικ. 18), και το 1900 και το 1910 στο Ασκληπιείο της Λεβήνας.

Εκτός του Χατζιδάκη, ο Άλμπερ ανέπτυξε στενή φιλία και με τον Άρθουρ Έβανς, ο οποίος ήλθε στην Κρήτη 10 χρόνια μετά από τον ίδιο. Συναντήθηκαν πρώτη φορά στη Ρώμη το 1892. Η επιρροή του Άλμπερ στον Έβανς ήταν μεγάλη αφού, όπως παραδέχεται ο ίδιος, εκείνος τον μύησε στον πανάρχαιο πολιτισμό της Κρήτης. Σε ανταπόδοση ο Έβανς αφιέρωσε στη μνήμη του τον τελευταίο τόμο του *Palace of Minos* το 1935. Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι οι δυο τους, μαζί με το Χατζιδάκη, «διαμοίρασαν» την κρητική αρχαιολογία στους διάφορους ανασκαφείς.

Ο Άλμπερ είχε ενδιαφερθεί, λόγω των επιγραφικών του ενδιαφερόντων, να ανασκάψει την αρχαία Λύττο. Είχε ρωτήσει τον Έβανς αν η Βρετανική σχολή ενδιαφερόταν για τη θέση και, όταν ο Έβανς τού απάντησε αρνητικά, τον Δεκέμβριο 1912, ο Άλμπερ ως πρόεδρος της ιταλικής αποστολής, κατέθεσε αίτηση για διενέργεια ανασκαφής, αλλά η Αρχαιολογική Επιτροπεία ανέβαλλε την απάντηση. Έχει ενδιαφέρον το γεγονός της κατά πλειοψηφία γνωμοδότησης (ο Χατζιδάκης ψήφισε υπέρ του φίλου του): «Επειδή επέκειτο η αλλαγή της πολιτικής κατάστασης της Κρήτης έκριναν ότι δε θα έπρεπε να δεσμεύσουν τη μελλοντική αρχαιολογική υπηρεσία με μια απόφαση. Θεώρησαν ότι η ανασκαφή δεν είναι επείγουσα και ανέφεραν τις εκκρεμότητες δημοσίευσης των ιταλικών ανασκαφών. Τέλος, σημείωσαν, να ληφθεί υπόψη στο μέλλον ότι η

17. Το μινωικό ανάκτορο της Φαιστού.

18. Ο αρχαιολογικός χώρος της Αγίας Τριάδας.

ιταλική σχολή ζήτησε πρώτη άδεια ανασκαφής στη Λύττο». Ωστόσο οι Ιταλοί ποτέ δεν εγκατέλειψαν το αίσθημα «ιδιοκτησίας» για τη Λύττο και, έτσι, επανήλθαν και ανάσκαψαν τη θέση το 1924 υπό τη διεύθυνση του Ντόρο Λέβι.

Διφορούμενη είναι η άποψη του Ξανθουδίδη για τον Άλμπερ, τον οποίο ο Έβανς χαρακτήρισε αργότερα «Πατριάρχη της Κρητικής αρχαιολογίας». Ο Ξανθουδίδης, από τη μια είχε πει για τον Άλμπερ ότι «ήταν ο πιο φιλέλληνας και πιο συνεννοήσιμος από όλους τους ξένους αρχαιολόγους που εργάστηκαν στην Κρήτη». Η μεγαλόψυχη αυτή φιλοφρόνηση δείχνει όχι μόνο ότι ο Ξανθουδίδης ήταν πραγματικά «άκακος», αλλά και τη σχετικά αποδυναμωμένη θέση του στην υπηρεσία, όσο ήταν ο Χατζιδάκης πρώτος. Από την άλλη, το 1901 είχε απασχολήσει την Υπηρεσία, την Κυβέρνηση, τον Πρίγκιπα και το ιταλικό υπουργείο Εξωτερικών η «εισπήδηση», όπως χαρακτηρίστηκε, του Ξανθουδίδη, δηλαδή της Υπηρεσίας, στη θέση Καλύβια, στην περιοχή της Φαιστού, που οι Ιταλοί θεώρησαν «territorio» τους. Ύστερα από τυχαία ανακάλυψη μινωικών λαρνάκων, ο Ξανθουδίδης που εργαζόταν στον Άγιο Τίτο της Γόρτυνας ήλθε με εντολή της κυβέρνησης και ανέσκαψε τη θέση. Ο Άλμπερ διαμαρτυρήθηκε έντονα, μίλησε απαξιωτικά για τον Έλληνα έφορο, ζήτησε την παρέμβαση των φίλων του Έβανς και Χατζιδάκη, απαίτησε τη συγγνώμη της κυβέρνησης και την

αφαίρεση της δικαιοδοσίας του εφόρου να εποπτεύει τις ανασκαφές στη θέση αυτή. Κάλεσε ταυτόχρονα τους ξένους συνάδελφους του να εκφράσουν την αλληλεγγύη τους. Ο Χατζιδάκης αναφέρει ότι η υπόθεση «διευθετήθηκε ομαλά». Την ανασκαφή συνέχισαν οι Ιταλοί χωρίς άλλα αποτελέσματα και έλαβαν το δικαίωμα της δημοσίευσης. Ο έφορος Ξανθουδίδης έμεινε, κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του, ακάλυπτος έναντι του Άλμπερ, ο οποίος είχε χαρακτηρίσει «γελοία» την αυστηρότητα του αρχαιολογικού νόμου.

Στη διάρκεια των ανασκαφών στην Κρήτη ιδρύθηκε με πρωτοβουλία του Άλμπερ η Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών, που διαδέχθηκε την Ιταλική Αρχαιολογική Αποστολή, με πρώτο διευθυντή τον ανασκαφέα της Φαιστού Λουδοβίκο Περνιέρ.

Σημείωση

Η βιβλιογραφία και το abstract του άρθρου παρατίθενται στο τέλος του Μέρους Β', στο επόμενο τεύχος.